

Makalenin Gönderim Tarihi: 02.12.2022**Kabul:** 26.12.2022**Makale Türü:** Araştırma Makalesi***BUDDENBROOKS (T. MANN) VE YAPRAK DÖKÜMÜ (R. N. GÜNTEKİN) ROMANLARINDA AİLE YAPISI¹*****THE CONSEQUENCES FOR FAMILY STRUCTURES IN THE NOVELS *BUDDENBROOKS (T. MANN) AND YAPRAK DÖKÜMÜ (R. N. GÜNTEKİN)***Merve CİHANGİR²Funda KIZILER EMER³**Özet**

Bu çalışmada modern Alman edebiyatının önde gelen isimlerinden Thomas Mann'ın *Buddenbrooks* ve Türkiye'nin Milli Edebiyat akımı yazarı Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı romanları 20. Yüzyılın modernleşme sorunsalı ekseninde karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Türkiye'de özellikle Tanzimat Fermanı (1839) sonrasında batılılaşma etkileri oldukça yoğun biçimde gözlenmektedir. Yeni eğitim ve hukuk reformlarıyla birlikte kadınlar geleneksel ev hanımı kimliğini geride bırakmıştır ve hem eğitim hem de sosyal yaşamda entelektüel açıdan erkeklerle eşit haklara kavuşmuştur. Bunun neticesinde hayata bakışları ve dünya görüşleri de farklılaşmış ve gittikçe daha dışa dönük bir nitelik kazanmıştır. Ailenin temelini oluşturan ve ev içi düzenini sağlayan kadının sosyal açıdan daha faal olmaya başlaması, moda açısından alafranga giyim tarzını benimsemesi, bekâr kadın ve erkek arasındaki sosyal iletişimin artması batılılaşmanın etkilerini göstermektedir. Bu şekilde önceden sosyal yaşamı kısıtlı olan Osmanlı Kadını, batılılaşmanın etkisinde daha dışa dönük bir hayat yaşamaya başlamıştır. Aile içerisinde özellikle nesil çatışmalarına sebep olan modernleşme sorunsalı, değer ve normları yeniden şekillendirilmeye zorlamaktadır. Almanya'da yeni yüzyılın başlangıcıyla birlikte sanayileşme ve bilimin gelişmesi sonucunda eski aile yapısı modern öznenin yeni dünya görüşü ile uyuşmamaktadır. Önceden geleneksel değerlere dayanan aile kurumu, gittikçe artan öznenin iç dünyasını sorgulamasıyla birlikte yıpranmaktadır. Bunun sonucunda Almanya'nın üst tabakasına dahil olan burjuva kesimi modern değer ve normların etkisinde hem gücünü kaybetmektedir hem de riyakâr olarak ifşa edilmektedir. Her iki romanın ana çerçevesini aile motifi ve modernleşme sürecinde değişen toplumsal değer ve normlar oluşturmaktadır; bu kapsamda aile içi değişimler ve nesil çatışmalarına yoğunlaşılacaktır. Her iki romanda gittikçe gücünü yitiren aile değerleri, kadınların dışa dönük yaşam tarzını benimsemeleri ve eski geleneksel değerlerin gücünün azalması, aile üyelerinin dağılmasına hatta felaketine sebep olmaktadır. Bu çalışmada başat olarak Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminin karşılaştırma metodlarından yararlanılarak, ayrıca tarihsel ve sosyal eleştiri yöntemlerini de kapsayan bir metodoloji izlenecektir. Çalışmanın amacı, iki farklı kültür ve dil ürünü olan eserlerde saptadığımız ana izlek olan ailelerin modernleşme sürecinde yaşadığı çöküş olgusunu analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada, her iki eserin merkezinde yer alan ailelerin, hızla modernleşen bir dünyada katı ahlak kurallarının zayıflayarak yerini, yeni/ mo-

1 Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı ABD'de Funda KIZILER EMER danışmanlığında yapılan "Die Machtlosigkeit Der Familientraditionen In Der Moderne: Thomas Manns Buddenbrooks Und Reşat Nuri Güntekins *Yaprak Dökümü* Im Lichte Der Komparatistik" adlı yüksek lisans tezinden üretilen ve Kocaeli Uluslararası 1. Lisansüstü Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (2021) sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş formudur.

2 Okutman Merve Cihangir, Türk-Alman Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu, <https://orcid.org/0000-0002-3472-2795>, mervecihangir2911@gmail.com

3 Prof Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, <https://orcid.org/0000-0003-2204-3063>, fkiziler@sakarya.edu.tr

derin dünya görüşü ve yaşam tarzına bırakması karşısında yaşadığı dönüşümlerin benzeşen ve ayrışan noktaları aydınlatılacaktır. Birbirinden farklı kültürlerin edebiyatlarında modernleşme olgusu karşısında aile fertlerinin ortak yaşamsal deneyimlerini ve geçirdikleri dönüşümleri ortaya koyarak, edebiyatlar ve kültürler arasındaki ortaklığa dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mann, Güntekin, Karşılaştırmalı Edebiyat, Modernleşme, Aile.

Abstract

In this study, Thomas Mann, one of the leading figures of modern literature in Germany, and Reşat Nuri Güntekin, author of the National Literary Movement of Turkey, the novels *Yaprak Dökümü* and *Buddenbrooks* are examined in comparison with the problem of modernization in the 20th century. The framework of both novels is the family motive and the change of values and norms in the process of modernization. In this context, domestic changes and generational conflicts are exacerbated. The effects of westernization are very intense in Turkey, especially after the Tanzimat edict. As a result of women leaving the housewife form behind with the new educational reforms and being seen as intellectually equal to men, the worldview differs and cultivates a more extroverted lifestyle. Women taking care of the base and domestic order of the family, adopting the European style of dress in terms of fashion, and participating in social activities, and the increase in communication between unmarried men and women show the effects of Westernization. Thus, Ottoman women, whose social life was previously restricted, begin to lead more extroverted lives under the influence of Westernization. The problem of modernization, which leads to generational conflicts in the family, forces a reshaping of values and norms. With the beginning of the new century in Germany, as a result of industrialization and the development of science, the old family structure no longer corresponds to the new worldview of the modern subject. The institution of the family, which used to be based on traditional values, is being worn down by the increasing questioning of the subject's inner world. As a result, the bourgeoisie, which belongs to the upper class, loses its power and is exposed as hypocritical under the influence of modern values and norms. In both novels, increasingly destroyed family values, women's turn to extroverted lifestyles, and the waning power of old traditions lead to the disintegration as well as catastrophe of family members. First and foremost, comparative literature is used as a method of investigation in the context of historical and social criticism. The aim is to highlight the similar and divergent aspects of families belonging to two different cultures and countries on the axis of weakening of strict morality, which leaves its place in the new way of thinking in the process of modernization. At the same time, it aims to break the phenomenon of families that are different at first sight and the prejudice perceived as foreign, in order to show that the family is sacred in every culture and can be worn out by external factors, as well as to set a sign against stereotypical thinking.

Keywords: Mann, Güntekin, comparative literature, westernization, family.

GİRİŞ

Aile, insanın doğduğu andan itibaren yaşamının en önemli merkezini oluşturan; sevgi, güven, birlik ve uyum gibi değerlerin temelini sağlayan sosyal bir bağıdır. Aile kurumu evrenselliğini korumaktadır. Öznenin kimliğini şekillendiren, aynı zamanda aidiyetini ve birlik duygusunu ortaya koyan bu sosyal bağ, farklı aile tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tipler en genel hatlarıyla "Ataerki Aile, Anaerki Aile, Çekirdek Aile ve Büyük Aile" gibi ana başlıklar şeklinde sıralanabilir. Toplumsal, ekonomik ve demografik farklılıklar çoğu zaman aile değerlerinin değişmesine, farklı aile tiplerinin doğuşuna ve nesil çatışmalarına sebep olabilir. Nesil çatışmasının ana sebebi ise bir neslin geleneğe sadık olmasıyken, diğer neslin ise yeniliğe ve değişikliğe açık olmasından kaynaklanmaktadır.

Çağdaş Alman edebiyatının Nobel Edebiyat Ödüllü yazarı Thomas Mann (1875-1955) *Buddenbrooklar* (*Die Buddenbrooks*, 1901) adlı romanında, Milli ve Cumhuriyet Dönemi Edebiyatının temsilcisi Reşat Nuri Güntekin (1889-1956) *Yaprak Dökümü* (1930) adlı yapıtında iki ailenin modernleşme sürecinde çöküşünü konu edinmiştir. Topluların yapı taşı konumundaki aile kurumunda gerçekleşen bu çöküşün en önemli nedeni, modernitenin beraberinde getirdiği eski/ yeni çatışması ve gelenekselden kopuştur. Bilim, sanayi, teknoloji, kitle-iletişim ve ulaşım araçlarının hızlı gelişiminin bir doğurgusu olan moderniteyle birlikte geleneğin, eski düşünce ve değer yargılarının reddiyesi; bunların yerini yeni dünya görüşü, değerler algısı ve yaşam tarzının

alması; şehirleşmeyle birlikte bireyleşmenin, yalnızlaşma ve yabancılaşmanın artması vb. olgular karşısında aile kurumunda geleneksel değerlerin ve rollerin yeniden sorgulanıp yapılandırılmasına neden olmuştur. Geleneksel toplumlarda “dünya hakkında sınırlı bilgi ve görüş, kişisel özellikleri geliştirme eksikliği, yenilikçilik eksikliği, [...] ailecilik, hükümete sıkı bağlılık” ön plandayken, “geleneksel yapıdan modernliğe geçiş için gerekli olan etkenlerde, yeni deneylere açıklık, aile ve dini otorite gibi geleneksel otorite figürlerinden giderek artan bir bağımsızlık” öne çıkar (Aslan ve Yılmaz, 2003: 76).

Türkiye’de Tanzimat Fermanı neticesinde Edebiyat alanında çoğunlukla konu edilen alafranga yaşam tarzı, muhafazakâr Osmanlı ailelerin özellikle genç üyelerini modern yaşam tarzına özendirir. Bu özentî Servet-i Fünûn gibi dergilerin çevirileriyle birlikte pekiştirilmekte ve giyim, kadın- erkek ilişkileri, sosyal hayat gibi faktörleri etkilemektedir. Her konuda Avrupa’yı odak noktasına alan Avrupa merkeziliğin (Eurocentrism) bir uzantısı olarak okunabilecek olan Avrupa’ya özenme aşırılığı, Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Edebiyatında “yanlış batılılaşma” olarak ele alınmıştır. Dönemin seçkin yazarlarından biri olan Güntekin de bu konuyu *Yaparak Dökümü* adlı eserinde toplumsal eleştiri bağlamında konu edinmiştir. Bu eserde de görüldüğü gibi, özellikle genç neslin modern yaşam tarzına özentisi, maddiyatın ön plana çıkması, modern insanın hızlı çalışma temposu içinde tükenmesi, kişilerarası ilişkilerde yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi sorunlar ahlak yapısının ve aile değerlerinin yıpranmasına sebep olur. 20. yüzyılda Avrupa’nın kalkınma sebebi olan Sanayi Devrimi sonucunda metropol hayatına geçiş ve hızlı çalışma temposu *Buddenbrooklar* romanına yansımaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Almanca ve Türkçe yazılmış olan farklı dil, kültür ve edebiyat ürünü olan bu iki romanın odak noktasında bulunan geleneksel ailelerin modernleşme süreciyle birlikte yaşadığı çöküş olgusunu analiz etmektir. Bu çalışmada, 29 yıl arayla farklı ülkelerde farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış olan her iki eserde birbirinden farklı kültürlerin edebiyatlarında modernleşme olgusu karşısında aile bireylerinin geçirdikleri benzer dönüşümleri ortaya koymak suretiyle, her tür ötekileştirme mekanizmasına karşı edebiyatlar ve kültürler arasındaki ortaklığa dikkat çekmek hedeflenmiştir. Karşılaştırmak üzere seçtiğimiz eserlerdeki farklı kültür ve ideolojilere dayanan aile modellerinin benzer ve ayrışan yönlerini sunmadaki hedefimiz; okura eserlerdeki tanıdık şema ve benzerlikleri sunarak, toplumda yaygın olan farklı/ yabancı kültürlerle karşı ön yargıları kırmak ve bu konuda farkındalık yaratmaktır.

Şüphesiz aile kutsal ve evrenseldir, farklı din, kültür ve ideolojilerde insanları birleştiren bir unsurdur. İki farklı kültüre ait olan aileleri incelediğimiz bu çalışma, karşılaştırmalı edebiyatbiliminin araştırma kapsamına girer. Buna koşut olarak çalışmada kullanılan temel yöntem, karşılaştırma yöntemi olup spesifik olarak tipolojik karşılaştırma yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın bütününde, araştırma konusuna uygun olarak tarihsel ve toplumsal eleştirinin yanı sıra yorumbilgisini (hermeneutik) içeren eklektik bir metodoloji kullanılmıştır.

Her iki eserdeki ailelerin, geleneksel toplum yapısından modern toplumlara geçiş süreciyle birlikte yaşadığı sancılı değişim çerçevesinde değişen değerler silsilesi Shalom H. Schwartz’ın geliştirdiği değerler kuramı kapsamında incelenmiş, modernlik ve batılılaşmanın aile yapısını ne şekilde etkilediği örneklerle irdelenmiştir. Daha sonra eserlerdeki aile yapısı, batılılaşma, burjuvazi, nesil çatışmaları, Tanzimat Fermanı, Asri Hayat, modern özne sorunsalı gibi konular aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hedefi aşağıdaki sorulara açıklık getirmektir:

- Değişen değerler batılılaşma ve burjuvazi bağlamında aile bağlarını ve özneyi nasıl etkilemektedir?
- Asri Hayatın birlikte getirdiği çalışma temposu, metropolleşme ve sosyal hayatın modern öznenin hayatındaki rolü nedir?
- Gelenekten kopma, yeniliğe yönelme değer kuramı kapsamında çelişiklere yol açabiliyor. Bu çelişikler aile bağlarını nasıl etkilemektedir ve karakterlerin gelişimi ne şekilde oluşmaktadır?
- İki eserin ana çerçevesini oluşturan *gelenek, ahlak, modernleşme, para* konularının karşılaştırmalı edebiyat ekseninde benzer ve ayrışan yönleri nelerdir?

1. YÖNTEM

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi genel hatlarıyla iki veya daha fazla edebi yapıt arasındaki ilişkileri, etkileşimleri, aynı zamanda bunların benzer ve farklı yönlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Karşılaştırmalı Edebiyat, Türkiye’de ilk etapta Mukayeseli Edebiyat olarak nitelendirilirken, günümüzde Komparatistik kavramı yaygınlaşmaya başlamıştır. Zima’ya (1992: 6-7) göre komparatistik, disiplinlerarası çalışma yöntemiyle ulusal edebiyatın salt metodolojik ve teorik yönlerini araştıran Genel Edebiyat ’tan çok yönlü ve zengin araştırma alanıyla ayrılmaktadır. Corbinea- Hoffmann (2004: 14) ise, karşılaştırmalı edebiyatbilim ve genel edebiyatbilim arasında güçlü bağlantılar olduğunu ve her iki alanın teorik ve metodolojik düzeyde birbirinden faydalandığını vurgulamaktadır. Karşılaştırmalı edebiyatbilimi çalışmaları kabaca genetik ve tipolojik inceleme yöntemleriyle yürütülür; bu kapsamda yapıtların benzerliği ve ayrıştığı yönler tespit edilir, edebiyat akımlarının, türlerin veya yazarların arasında dolaylı ya da dolaysız etkileşimlerin olup olmadığına dair izler aranır.

Corbinea Hoffmann (2004: 12) komparatistiğin diğer filolojilerin bittiği yerde başladığını savunur. Ulusal edebiyatçıların aşamadığı sınırları komparatist aşmaktadır, çünkü o bir kozmopolittir ve edebiyatın olduğu her yer onun memleketidir. Her ne kadar Fransa komparatistiğin beşiği olarak görülse de Johann G. Herder’in “halk ruhu” (Volksseele) kavramı, Johann W. Goethe’nin “Weltliteratur” anlayışı ve Alman Romantiğinin önemli temsilcileri olan Schlegel Kardeşlerin çalışmaları, karşılaştırmalı edebiyatın ilk ciddi adımlarının Alman yazarlar tarafından atıldığını göstermektedir (Kıziler Emer, 2017: 154). Karşılaştırmalı edebiyatbilimi akademik anlamda ilk olarak 1861 yılında İtalya, 1897 Fransa, 1899 Amerika ve 1946 yılında Almanya’da ortaya çıkar (Corbinea- Hoffmann, 2004: 86). Ülkelerin teorik anlamda Karşılaştırmalı Edebiyat anlayışlarının ayrıştığı görülür, bu bağlamda zamanla Marksist, Fransız ve Amerikan ekolleri oluşur. Marksist ekolün önemli temsilcilerinden olan Viktor Žirmunskij, tarihsel-genetik karşılaştırma (tipolojik) metodunun öncüsüdür. Fransız ekolü ise pozitivist bir yaklaşım izler. Jean- Marie Carré öncülüğündeki bu ekol “rappports de fait”, yani var olan gerçek ilişkileri esas almaktadır:

Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat tarihinin bir dalıdır. Uluslararası boyuttaki zihinsel ilişkileri, Bryon’la Puşkin, Goethe ile Carlyle, Walter Scott ile Vigny arasında hakikaten var olan gerçek ilişkileri (rappports de fait) ya da onların eserlerindeki bağlantıları, ilham aldıkları şeyleri, hatta farklı edebiyatlara mensup olan yazarların hayat hikayeleri arasındaki ilişkileri araştırır (Carré’den aktaran Kıziler Emer, 2017: 155).

Yazınlar ve kültürler-arasılıkla, dolayısıyla öteki’ne yönelimle ırasallaşan komparatistiğin araştırma alanlarından en önemlisi, onun bir alt dalı olarak görülen imgebilimidir. Kültürel aktarım süreçlerinin önemli bir parçası olan imgeleri inceleyen bir bilim dalı olan imgebilime göre imge, sübjektif algı, toplumsal, kültürel ve psikolojik unsurlardan beslenmekte ve edebiyat ile sınırlı kalmamaktadır (Ulağlı, 2018: 5). Tam da bu noktada Amerikan ekolün önemli temsilcilerinden Rene Wellek Yeni Eleştirinin (New Criticism) metin odaklı analizi yaklaşımıyla, Carré, ’nin düşüncesini reddeder, imgebilim araştırmalarının edebiyat incelemesi alanına girmediklerini, diğer disiplinleri kapsadığını savunur (Kıziler Emer, 2017: 23). Fransa, akademik anlamda ilk karşılaştırmalı çalışmalara ev sahipliği yapması bakımından ve sonrasında kurulan Fransız ekolü ile Komparatistiğin beşiği olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra birbirinden teorik ve metodolojik açıdan ayrılaşan Marksist, Slovak ve Amerikan ekolleri mevcuttur.

Bu çalışmada, inceleme nesnesi olarak seçilen her iki eserin merkezinde yer alan ailelerin çöküşü, yazarları olan Mann ve Güntekin tarafından, Avrupa’da başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan modernleşme süreciyle bağlantıları bağlamında biçimlendirilmiştir. Burada yazarlar arasında doğrudan bir etki araştırmasından, yani genetik karşılaştırmadan ziyade birbirine benzer tarihsel-toplumsal koşullara dayalı benzer temalar söz konusu olduğu için tarihsel-tipolojik karşılaştırma yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada başat olarak tipolojik karşılaştırma yöntemi, yani bağlam analogileri ve farklılıkları esas alınmıştır. Tarihsel, toplumsal, kültürel ve psikolojik faktörlerin dâhil olduğu bir araştırma yolu izlenerek komparatistiğin doğasında var olan disiplinlerarasılık özelliği çalışmaya eklenmiştir.

Buddenbrooks ve *Yaprak Dökümü* adlı eserlerin modern yaşamın aile yapısı üzerine etkileri bağlamında karşılaştırılması; eserlerdeki tematik analogiler ve farklılıklar, özellikle karakterlerin karşılaştırmalı analiziyle,

metinden yapılan alıntılarla desteklenerek ortaya konulacaktır. Bu kapsamda öncelikle Shalom H. Schwartz'ın değer sınıflandırmasına, daha sonra yanlış batılılaşma ve burjuvazi kavramlarına değinilecektir. Son olarak söz edilen bu kavramların aile yapısını, karakterlerin iç dünyasını nasıl etkilediği ve modernitenin bu konuda nasıl bir rol oynadığı tartışılacaktır.

2. BULGULAR

2.1. Shalom H. Schwartz Değerler Sınıflandırması

Değer kavramı insan psikolojisinin önemli bir parçası olmakla birlikte, davranış biçimi, toplumsal beklentiler, bakış açısı ve yaşam tarzı gibi faktörlerin belirleyicisidir. Sosyal Bilimler alanlarında oldukça yaygın bir kavram olan değer kavramının; ahlak değerleri, toplumsal değerler, dinsel değerler, geleneksel değerler gibi sınıflandırmaları vardır. Bu bağlamda değer kavramı şu şekilde tanımlanabilir:

[...] birey, ya da toplum için nelerin istenen amaç, nelerin bu amaçlara ulaştıran araç olduğunu tanımlayan soyut bir kavram. İnanç ve İdeolojiler arasında bir seçim yapabilmesinde, gerçeğin açıklamasında aydınlatıcı rol oynayan felsefi değerleri birey, genellikle kendi inancının sonucu olarak var etmiyor. Bunları toplum, dışarıdan sunuyor ve giderek benimsetiyor. Birey, benimsediği bu ürünleri, bir değer ölçütü olarak kullanıyor. Bireyin toplumsallaşması, bu değerleri benimseyip onlar doğrultusunda yaşamını sürdürmesi anlamını taşıyor (Bakırcıoğlu, 2012: 398).

Buna göre değerler, bireyin toplumsal standartları içselleştirmesi sonucu bir davranış biçimi olarak görülebilir. Aynı zamanda farklı kültürlerde ve sosyal gruplarda değerlerin öncelik sırası değişiklik gösterebilmektedir (Schwartz, 1992: 2). Bir diğer tanım ise şu şekildedir:

Bir olgu olarak değer, kişinin içinde bulunduğu grupla birebir ilişki içerisinde olan kişilerin seçim ve tercihlerinden oluşur. Bu seçim ve tercihler kişinin içinde bulunduğu grupla birebir ilişki içerisinde. Değer bir grubun niteliğini ya da bir bireyin özelliğini kapalı ya da açık olarak belirten, bireyin içinde bulunduğu davranışın tarzları, araçları ve amaçları arasından tercih yapmasını etkileyen arzu edebilen bir kavramdır (Kluckhohn ve Koca'dan aktaran Karababa, 2019: 2).

Shalom H. Schwartz *Theory of basic human values (Temel İnsan Değerleri)* adlı çalışmasında, Milton Rokeach'ın *The Nature of Human Values*'da tanımladığı değer sınıflandırmasına dayalı 10 temel değer geliştirmiştir. Schwartz (2012: 1) bu kapsamda değerlerin temelini duygulara bağlı olup güdüsel bir yapısı olduğunu ve böylelikle insanın eylemlerinin arzu ve hedeflere yönelik bir motivasyon kaynağı oluşturduğu kanaatinde. Bununla birlikte değerlerin bireyin seçimlerine, düşüncesine rehberlik ettiğini ve standart kriterlere göre değerlendirildiğini belirtir. Değerlerin öncelik sıralaması ise bireyin kendi seçimi ve içinde bulunduğu kültür yapısı ile alakalıdır (Schwartz, 2012: 1). Sözü edilen temel insani değerler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. *Öz yönelim:* Bağımsız düşünce, kendini yöneltme ve egemenlik
2. *Uyarılım:* Yenilik ve heyecan arayışı, cesur olmak
3. *Hazcılık:* Zevk, haz ve hayattan doyum alma
4. *Başarı:* Bireysel başarı, yeterlilik
5. *Güç:* Sosyal statü, prestij, para
6. *Güvenlik:* Toplumun, ilişkilerin ve bireyin güvenliği ve huzuru, bağlılık, ailenin güvenliği
7. *Uyma:* Toplumun norm ve beklentilerine aykırı eylemlerden ve onlara zarar verecek girişimlerden kaçınmak, itaatkârlık, anne baba ve yaşlılara değer verme saygı, kibarlık
8. *Geleneksellik:* Saygı, dindarlık, gelenekleri kabullenme ve uyma
9. *İyilikseverlik:* Bireyin etrafında bulunan yakın temaslı kişilere (in group) karşı dürüstlüğü, sadakati,

yardımseverliği ve bu ilişkilerin refahını koruması

10. *Evensellik*: Toplumsal adalet ve eşitlik anlayışı, hoşgörü, insanların ve doğanın refahını koruması (Schwartz, 2012: 5-6).

Schwartz söz konusu bu değerleri farklı kültürlerle ilgili yaptığı kapsamlı araştırmadan elde ettiği veriler doğrultusunda geliştirmiştir. Tarihsel, toplumsal ve bilimsel olaylar sonucunda bu değerlerin zamanla birbiriyle çeliştiğini ve bazılarının da giderek gücünü kaybettiğini söylemek mümkündür. Özellikle 20. yüzyılın başlarında paradigma dönüşümleri yoğun biçimde izlenmekte olup, bireyin değer çöküşüne (Werteverfall), gerçeklik kaybına ve kendini sorgulamasına neden olur. Kızıler (2006) modernitenin getirdiği değişimleri şu şekilde ifade etmektedir:

Modern dünyanın anahtar kavramları “evrim, devrim, özgürlük, demokrasi, bilim teknoloji” dir. Bu dönemdeki değişimler matematikte, astronomide, fizikte, kimyada, doğa ve insan bilimlerinde büyük ilerlemenin gerçekleşmesi; sanayi devrimin ilanıyla makineleşme çağının açılması; siyasal erki burjuvanın ele geçirmesi, proletaryanın oluşması; kentleşme sürecine girilmesi ve nüfus hareketlerinin başlaması; ayrıca “o büyük kıyamet ve büyük sapkınlık olan ulusçuluğun filizlen(mesi)”; büyük toplumsal devrimlerin ve dönüşümlerin yaşanması şeklinde özetlenebilir (Kızıler, 2006: 60; Paz, 1990: 36-41).

Buna göre bahsi geçen değişimler, bireyin kendini her anlamda yeniden yapılandırması gereksinimini doğurur. Toplumun standartlarına göre içselleştirilmiş değerler bireyin değişiminden etkilenir ve çelişkili bir hal alır. Bu kapsamda Schwartz 'in geliştirdiği değerler tablosunu incelemek yararlı olacaktır:

Tablo 1. Değerlerin İlişkisi

(Schwartz, 2012: 9; grafiğinden türetilmiştir)

Grafikten de anlaşılacağı üzere, şimdiye kadar saydığımız değerler üst kategorilerde sınıflandırılmış ve ilişkilendirilmiştir. Bu gruplar Schwartz tarafından “Kendini Aşma, Yeniliğe Açıklık, Muhafazakârlık ve Kendini Geliştirme” olmak üzere dörde ayrılmıştır. Temeli aynı amaca dayanan Geleneksellik ve İtaatkarlık değerlerine tek parçada yer verilmiştir. Aynı zamanda üst kategorilere ayrılmış kavramların çelişkilere ve bu bağlamda birbirine karşıt değerlerin bulunduğunu görülmektedir. Muhafazakârlık (Geleneksellik, İtaatkarlık Güvenlik) Yeniliğe Açıklık (Özyönelim, Uyarılm) kategorileri bu çelişkiye örnek olarak gösterilebilir. Schwartz bu bağlamda değerlerin güdüsel sürekliliğine değinmektedir. Dairede bulunan değerlerin yakınlığı onların güdüsel amaçlarının benzer olduğunu gösterirken, birbirine uzak olan değerlerin karşıtlığına işaret etmektedir (Schwartz, 2012: 10).

Değer kavramı en genel anlamıyla insanın inanç ve ideolojisine bağlı olan ve aynı zamanda toplumun standart kriterlerini içselleştirilmiş davranış biçimi, dünya görüşü, inanç gibi faktörleri şekillendirmektedir. Değerler özellikle modernitenin getirdiği yeniliklerle birlikte gücünü yitirebilmektedir. Değerlerin çöküşü söz konusu (Werteverfall) olabilmektedir, bunun sonucunda değerler arasında paradoksal durumlar açığa çıkmaktadır.

3. AİLE YAPISI VE DEĞERLER DEĞİŞİMİ

İnsanın doğasında olan aidiyet, güven ve sosyalleşme gereksinimi karşılayan ilk kurum ailedir. Aile bireyin benliğini, dünya görüşünü hatta değer ve normları şekillendiren, adeta hayatına yön veren bir unsur olarak görülebilir.

Türk Dil Kurumu'na göre aile; “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” (<https://tdk.gov.tr>) olarak tanımlanmaktadır. Almanca sözlük *Duden* (2010) ise aile kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “[...] Gemeinschaft von Eltern und Kindern [...] Gruppe aller verwandtschaftlich zusammengehörenden Personen” (364). Buna göre genel anlamda evlilik birliği temeline dayanan aile, anne, baba ve çocuklardan oluşan bir sosyal grup olarak görülmektedir.

Geleneksel aile tipleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Büyük Aile: Özellikle sanayi devrimi öncesinde yaygın bir aile tipidir ve genellikle ikiden fazla kuşağın bir arada yaşamını oluşturmaktadır. Modern Aile 'ye göre genç kuşağın daha uzun bir süre ailenin çatısı altında yaşadığı görülür (Doğan, 2016: 6).
2. Çekirdek Aile: Anne-Baba-Çocuk(lar) (bekar) üçlüsünden oluşur ve Avrupa'da sanayi devrimi, Türkiye'de ise kentleşme sonrası yoğunlaşmış bir aile tipidir.
3. Anaerkil Aile: Bu aile tipinde akraba ilişkileri ana soyundan gelmektedir. Anaerkil Aile modelinde, ana ve çocukları, Ana'nın kardeşleri ve diğer aile üyeleriyle birlikte yaşar, ailenin reisi dayıdır, dolayısıyla çocuklar onun mirasçılardır. Baba ise, kendi kardeşleriyle birlikte yaşamaktadır, öz çocukları ile sosyal ve hukuki bir bağ bulunmamaktadır (Gökçe, 1976: 58).
4. Ataerkil Aile: Bu aile tipinde ise Baba otoritersin esastır, aile içi adalet bu bağlamda Babanın elindedir. Erkeğin birden fazla eşi olduğu görülür, bunun sebebi ise erkek evlat sahibi olmak ve neslin devamını sağlayabilmektir.
5. Kök Aile: Anne, baba ve çocukları, aynı zamanda ailenin evli oğlu, eşi ve çocuklarından oluşan aile modeli (Gökçe, 1976: 60-61).

Günümüzde demografik değişimler sonucunda aile kavramı çok daha geniş kapsamlı olmakla birlikte artık anne – baba – çocuk üçlüsünden ibaret olmayabilir. Özellikle hızlı sanayileşme ve şehirleşmeyle ırasallaşan modernitede toplumsal, kültürel, düşünsel, hukuksal açıdan bireysel hak ve özgürlüklerin artması, toplumsal kimlik ve cinsiyet rollerinin kültürle bağlantısı çerçevesinde yeniden tanımlanması buna örnek verilebilir. Bu bağlamda modernitenin getirdiği değişimlerle birlikte geleneğe göre farklılık gösteren aile tipleri öne çıkmaktadır:

1. Çözülen Aile: sanayileşme sonucu ailenin yok oluşu görüşü hâkimdir
2. Parçalanmış Aile: karı ya da kocanın vefatı, dul eşler ve çocuklarından oluşan aile
3. Tamamlanmamış Aile: gayrimeşru çocuklar ve anneleri
4. Atomistik Çekirdek Aile: herhangi bir aile üyesinde kişilik bozukluğu veya anomi hali ailenin dağılımına sebep olabilir (Gökçe, 1976: 66).

Sunulan geleneksel ve modern aile tiplerini Schwartz'ın değer kuramına göre değerlendirildiğinde; özellikle “Yeniliğe Açıklık” ve “Kendini Geliştirme” kategorilerde bulunan değerlerin, aile içi bağları olumsuz yönde etkileme potansiyeli olduğu savunulabilir. Modern toplumlarda iş hayatı, eğitim, kültürel faaliyetlerle birlikte sosyal gruplar artarken aile bireyin hayatında merkezi bir konumda olmayabilir. Bu bakımdan değerler, bireyin

kendi öznel önceliklerine, seçim ve yönelimlerine göre şekillenir; bir kişinin prestij, güç ve başarı değerlerine yönelmesi, iş hayatında başarı ve sosyal statüyü hayatının odak noktasına yerleştirmesi sonucunda geleneksellik, güvenlik gibi değerleri ihmal etmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Modern anlamda personalite bakımından tam aile, ana baba ve çocuklardan tereküp eder. Bu unsurlardan biri eksikse aile natamamdır. Aile yapısını temin eden unsurlardan birinin bulunmaması veya kaybedilmesi, en esaslı iç bozukluk amilidir. Bu da her şeyden önce doyumsuzluk, ölüm, geçimsizlik, boşanma çocukların evi erken terk etmesi veya artık evi terk etmesi gereken çocukların fazla alıkonması gibi hadiselerle ortaya çıkar (Çağatay'dan aktaran Gökçe, 1976: 66).

Aile, en genel anlamda anne, baba ve (evlenmemiş) çocuklardan oluşan bir sosyal gruptur. Geleneksel ve modern aile tipleri olmak üzere kabaca ikiye ayrılır. Özellikle sosyo-kültürel ve tarihsel değişimlerle birlikte değerler bağlamında değişiklik göstermektedir. Farklı sosyal grupların oluşumu, sanayileşme, yoğun iş hayatı, nüfusun artması ve kentleşme süreci gibi faktörler bu değişikliğin sebebi olarak görülebilir.

4. YAPRAK DÖKÜMÜ VE DEĞİŞEN AİLE DEĞERLERİ

Batılılaşmanın ilk adımları Gülhane Hatt-ı Şerifi (1839) ve Hatt-ı Hümayûn'un (1856) ilan edilmesiyle atılmıştır. Osmanlı Devletinin gittikçe sanayileşen batıya göre toprak ve güç kaybı, bilimsel ve teknolojik açıdan geride kalması sebebiyle, değişim ve reformlar kaçınılmaz olmuştur. Bu değişimlerin sosyo-kültürel boyutu ilk etapta bireyi ve daha sonra aileleri etkilemiştir. Osmanlı aileleri genellikle içe dönük, muhafazakâr bir yaşam tarzı sürdürürken, Tanzimat ve batıya yönelme bazı değişikliklere yol açmıştır. Bunlar giyim tarzı, edebiyat anlayışı ve sosyalleşme gibi faktörler ile örneklendirilebilir. Alafranga yaşam tarzını ortaya koyan Tanzimat değişimleri, Osmanlı Dönemi sonlarında ve Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınlara tanınan hukuki ve eğitim alanındaki haklar, onları erkek ile eş değer saymakla birlikte değer algısını da değiştirmektedir. Fransızcadan çevrilen dergi, gazete ve romanlar bu anlamda büyük rol oynamaktadır, çünkü bu şekilde bireye sunulan batılı değer şeması kadın ve erkek tarafından içselleştirilir (Erdoğan, 2011: 180). Kadın ve erkeğin hayatındaki sosyo-kültürel değişim göstergeleri kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Dans etmek, içki içmek, kumar oynamak" gibi Osmanlı erkeğinin yaşam tarzında görünürlük kazanmış olan eğlence alışkanlıkları ve davranış biçimleri artık "Batılı" olmanın bir göstergesi olarak açıkça sergilenmeye başlayacaktır [...] Saç stili, kozmetik, cilt bakımı, sağlık ve giyim tarzına ilişkin yeni alışkanlıklarla [...] Osmanlı şehir kadını batılı değerleri moda ve eğlence alışkanlıkları vasıtasıyla içselleştirerek, Osmanlı ailesinin kültürel değişiklikler geçirmesinde hızlandırıcı bir fonksiyon sergilemiştir (Erdoğan, 2011: 180).

Tüm bu yeni alışkanlıklar Cumhuriyet Dönemi Edebiyatçıları tarafından konu edilmiştir; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlar tarafından değişim ve modernleşme doğrultusunda pozitivist bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ağırlıklı "alafrangalık, kuşaklar arası çatışma [...] cinsellik, moda ve eğlence alışkanlıkları, sosyalizasyon, değer bunalımı, ahlaki sefalet, eğitim, yoksulluk, kimlik" (Erdoğan, 2011: 181) gibi konulara yer verilmiştir. Bu kapsamda aile kurumu yanlış batılılaşma sonucu ilk etkilenen sosyal gruplardan olmuştur, ancak bunun bir anda tüm aileyi etkilediğini söylemek tamamen doğruyu yansıtmaz:

Osmanlı ailesinin geleneksel çekirdeği bu dönemde pek değişikliğe uğramaz; ancak asil değişiklik çekirdeğin etrafını saran ve zamanın koşullarıyla orantılı olarak daralıp genişleyen değerler arasında gözlemlenebilir (İşıl'dan aktaran Erdoğan, 2011: 180).

Buna göre değişimin ailede aşamalı ve dış etkenlerin aile bireylerini etkilemesiyle gerçekleştiği iddia edilebilir. Reşat Nuri Güntekin'in 1930 yılında kaleme aldığı *Yaprak Dökümü*, tam da bu değişimi yansıtmaktadır. Hayatını katı ahlak kurallarına göre şekillendiren Babıâli emeklisi Ali Rıza Bey, disiplinli ve geleneklere bağlı bir aile babasıdır. Çocuklarını da katı bir ahlak anlayışıyla yetiştirmiş, özellikle büyük oğlu Şevket'i "mükemmel insan modeline göre işlemişti" (Güntekin, t.y.: 28). Daha önce bahsedildiği gibi, ailenin çöküşü bir anda gerçekleşmez. Romanın başlarında çalıştığı şirkette bir ahbabının kızı ve eski öğrencisinin evlilik dışı ilişki-

sine şahit olur. Genç kadının şirkete girmesine vesile olan Ali Rıza Bey, bu olaydan kendini sorumlu tutar ve istifa eder. Bu durum eşi Hayriye Hanım ve özellikle asri hayata özenen kızları Necla ve Leyla kardeşleri rahatsız etmektedir, çünkü eğlence ve tüketim alışkanlıkları ölçü tanımamaktadır, parasız olmak onların gözünde modern hayata layık olamama anlamını taşır.

Ailenin çöküş öyküsü üç ayrı figür grubu eşliğinde anlatılır: bir tarafta geleneklere yakın, katı ahlak kuralları ve namus anlayışı hayatının odak noktası olan eski neslin temsilcisi Ali Rıza Bey ve büyük kızı Fikret, diğer tarafta ise modernleşme ve yeniliğe açık, genç neslin temsilcileri Necla, Leyla ve evin gelini Ferhunde. Bu çatışmanın ortasında ise evin büyük oğlu Şevket ve Hayriye Hanım bulunmaktadır. Şevket babasının kurallarını benimsemiş, ancak maddi sıkıntılar, aileye yetememe gibi faktörlerden dolayı bu değerlerden kopmuştur. Hayriye Hanım ise eşi ve kızları arasında kalmıştır, ancak ağırlıkla kızlarının menfaatini korumaya gayet göstermektedir. Maddi sıkıntılar Ali Rıza Beyin işten ayrılmasıyla birlikte artar. Bu durum aynı zamanda romanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Ali Rıza Bey, benimsediği ahlak anlayışına dayanarak maddiyatın dışında maneviyatın mutluluk getireceğine inanmıştır: “Ben, eski bir insanım [...] İnsanların paradan başka şeylerle de mesut olabileceklerine inanarak yaşadım. O kanaatle öleceğim” (Güntekin, t.y.: 11), ancak çalıştığı şirkette bir genç adam onu şu şekilde uyarır:

Tamamıyla haksız değilsiniz. İnsan, mesela ibadet, yahu çalgı ile meşgul olmakla; zerzevat, çiçek yahut çocuk yetiştirmekte de bir teselli bulabilir. Ancak bunun için de hiç olmazsa yasayacak kadar bir para lazımdır [...] Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız ahir önünüzde size feci bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler (Güntekin, t.y.: 11).

Ailenin çöküşü ve güvenlik, uyum, geleneksellik değerlerinin zayıflaması salt para sıkıntıları ile alakalı değildir:

[...] “asri hayat” modasının muhafazakâr bir ailede yarattığı sarsıntı ve bu yüzden meydana gelen ahlak sükûtudur. Bu sukutun temelinde para ile namus arasında çatışma vardır. Sonunda paranın galebesiyle ahlaki değerlin iflası romanı idare eden ana fikirdir (Biol’ dan aktaran Hayber, 1993: 349).

Batılılaşmanın aile üzerindeki yıkıcı etkisi, özellikle Ferhunde karakteriyle birlikte kendini gösterir. Şevket çalıştığı bankada, evli olan Ferhunde’yle birlikte bir ilişki yaşamıştır ve onunla evlenmeye karar vermiştir. Ali Rıza Beyin gelenekten ve katı ahlak kurallarından uzaklaşması tam da burada görülmektedir. İlk etapta bu evliliğe kesinlikle karşı çıkarken, oğlunun üzüntüsüne dayanamayıp evlenmelerine izin verir. Yengelerinin aileye dâhil olmasıyla birlikte aile evinde sık sık eğlenceler düzenlenir. Ali Rıza Bey bu eğlencelere salt kızlarına eş bulma sebebiyle göz yummaktadır. Oğlu Şevket, “dünyanın hiçbir kuvvetinin kırıp kiretemeyeceği elmas parçası” (Güntekin, t.y.: 28) yapılan harcamaları karşılayamadığı için çalıştığı bankadan gizlice para çekmiştir. Yazar, Şevket karakteriyle birlikte modern insan tipinin portesini çizer. Genç adam iş hayatı, maddi zorluklar, para sıkıntısı, aileye yetememe gibi sorunlarla boğuşmaktadır; özünde bağlı olduğu geleneksel değerler yenilik, hırs, güç ile çelişmektedir, bu da karakterin manevi açıdan tükenmesine ve hastalanmasına sebep olmaktadır:

Çocuğun gündün güne süzülmesi ve eridiği görülüyordu. Bu öldürücü eğlence gecelerinden sonra çok kere yatmadan çantasını alarak sokağa çıkıyor, akşamlara kadar kim bilir nerelerde ne şekilde didişip uğraşıyor, ortalık karadıktan sonra yorgunluktan bitmiş bir halde eve dönüyordu. Fakat onun yatağa girecek derecede hasta olduğunu kimse görüp anlamıyor, karsıyla bir rahat yemek yemesine bile meydan vermeden önlerine katıp yine gece eğlencelerine sürüklüyorlardı (Güntekin, t.y.: 68-69).

Şevket zamanla modern toplum yapısındaki tüketim, gösteriş ve eğlence düşkünlüğüne ve modern iş hayatının getirdiği zorluklara karşı yenik düşer. Babasıyla yerlerini değiştirmesi ve ailenin tüm sorumluluğunu alması ona ağır gelir ve sürekli hastalanmasına sebep olur. Ailenin büyük kızı Fikret’in tanımadığı yaşlı bir adam ile evlenmesi ve Şevket’in bir buçuk sene hapse mahkûm edilmesi, ağacın yapraklarının teker teker dökülmesi ve ailenin dağılmasının ilk sancuları ile eş anlamlıdır. Bununla birlikte ilk önce Leyla’ya talip olan Abülvehap Bey “namuslu bir erkek” (Güntekin, t.y.: 110) olarak, genç kadının “sokakta uygunsuz insanlarla” (Güntekin, t.y.: 109) konuşmasına tahammül edemeyip, ailenin küçük kızı Necla ile evlenir.

Kardeşlerin evlilik anlayışları aşk, güven ve sevgi gibi duygularla alakalı değildir, onlar için Abülvehap Bey varlıklı olduğundan dolayı güçlü bir kişidir ve onun eşi olacak kişi de bu güce sahip olacaktır. Leyla'nın nişanlı olduğu zamanlar kardeşini küçük görmesi ve ona eski mantosunu vermesi, onun değer öncülüğünün zenginlik, güç ve itibardan yana olduğunu ve rekabet duygusunu beslediğini gösterir. Ancak bu güç Necla'ya geçtiğinde ise aralarındaki tartışma aile bağlarının zayıflığı, güven, uyum, bağlılık gibi değerlerin tamamen yıkıldığını gösterir: "Sırtındaki iki paralık manto giymekle ne oldum delisi oldun, değil mi? [...] Şimdi ben onu başım, gözüm sadakası olarak sana bağışlıyorum" (Güntekin, t.y.: 112). Leyla'da bu olayın neticesinde bir tür anomi⁴ hali meydana gelir: "Leyla'nın yüzü gibi ahlakı da değişmişti" (Güntekin, t.y.: 114).

Değerler bunalımı yaşayan ve ailenin muhafazakârlığından çokça uzaklaşan Leyla, evli bir avukatın metresi olur. Ali Rıza Bey bunu öğrendiğinde şu şekilde tepki verir: "Aç kaldım, rezil oldum, türlü hakarete uğradım. Hepsini sineye çektim. Fakat namussuzluğa tahammül edemem" (Güntekin, t.y., 118). Kızını reddederek bu ahlaksızlığa göz yummadığını ortaya koyar. Bu şekilde bir nebze olsun, kızının namusunu koruduğu kanaatinde, ne var ki bu kendini avutmaktan öte bir durum değildir. Ali Rıza Beyin "Leyla'yı makasla kesip çıkarmış" (Güntekin, t.y.: 125) olması namusunu temizlemesi anlamına gelir onun için. Bu görüşü zamanla değiştirmektedir, Ali Rıza Bey felç geçirir ve avukatın Leyla için tuttuğu Taksim'deki apartman dairesinde hastalığından dolayı yaşamak zorundadır. Tam da bu noktada değerlerin çeliştiğini görülür. Önceden kahvehanede Sermet Bey adında eski bir valinin evinde "tüyler ürpertici kepezelikler" (Güntekin, t.y.: 45) olduğuna şahit olmuştur ve "İnsan böyle şeyi bilir de nasıl tahammül eder?" (Güntekin, t.y.: 45) yorumunu yapmıştır Ali Rıza Bey.

Zamanla kendi evinde de bu tarz olayların yaşandığı ve Sermet Beyin durumuna düştüğü görülür. Reşat Nuri Güntekin'in romanının anlatıcısı başlarda ironik bir tutumla Sermet Beyden bahsederken, aslında Ali Rıza Beyin sonunu, gelecekte dönüşeceği hali ortaya koyar: "Adamcağız [Sermet Bey] ilk zamanlarda, hiç şüphesiz bir parça sıkıntı çekmişti. Fakat sonra yavaş yavaş alıştı" (Güntekin, t.y.: 45). Başlangıçta çalıştığı yerde ahbabının kızı ve öğrencisinin evlilik dışı ilişkisini öğrendiğinde işini bırakan Ali Rıza Bey, kendi kızının da buna benzer bir vaka yaşaması karşısında, evli bir adamın verdiği parayla geçinmesine göz yummak zorunda kalır. Çocuklarının mutsuz evlilikler sürdürmesi, oğlunun hapse girmesi ve Leyla'nın evlilik dışı bir ilişki sürdürmesi ailenin parçalanmasına sebep olur. Burada para ve ahlak çatışması, paranın galibiyeti ve ahlakın sonu muhafazakâr ailenin çöküşü ile eş değer sayılır (Hayber, 1993: 348- 349).

4.1. Yaprak Dökümü Romanının Karakterlerinde Değerler Değişimi

Daha önce de belirtildiği gibi Ali Rıza Bey katı ahlak kuralları olan, ilk başta otoriter ve ailesine karşı korumacı bir babadır. İtibarı, saygınlığı ve en önemlisi namusu her şeyden üstündür, bu bağlamda ailenin namusuna zarar verecek eylemlerden kaçınır, aç kalmaya razıdır, ancak namussuzluğa razı gelmemektedir (Güntekin, t.y.: 119).

Ali Rıza Bey, modern tüketim toplumunun ve batılılaşmanın kendi kızlarını etkisi altına alacağını; para, hırs ve güç gibi unsurların kızları için her şeyden üstün gelebileceğini hesaba katmamıştır. Tüm bu saydığımız özellikleriyle birlikte Ali Rıza Beyin değerler sınıflandırmasına göre muhafazakârlık kategorisi içerisinde bulunan uyum, güvenlik ve gelenek değerleri ağır basmaktadır. Eşi Hayriye Hanım ise kızlarını memnun etme çabasıdadır ve kocasına karşı, özellikle "namus" uğruna işine son verdiği zaman saygısı kalmamıştır ve artık onu bir otorite olarak görmemektedir. Ağırlıklı arabulucu olarak karşımıza çıkan Hayriye Hanım'ın sağlam bir karakteri olmayıp, kızlarının batılılaşma ve modern hayat özentisini desteklediği görülmektedir.

Ailenin tek oğlu Şevket modernitenin sancılarını en bariz yansıtan, çağdaşlaşma ve geleneklere bağlı kalma arasında bir köprü karakter olarak görülebilir. Özünde babasının ahlak, namus ve ailenin saygınlık ilkelerini benimsemiştir, ancak modernleşmenin toplumda yarattığı değerler değişimi karşısında ve özellikle karısı Fer-

4 Anomi, sosyoloji alanına ait bir kavramdır. Bireyin toplumsal normlara aykırı davranışlar sergilemesi "sosyal kuralları reddedişi ve amaçsız bir yaşantı" (Gökçe, 1976: 66) sürdürdüğü anlamına gelmektedir

hunde, kardeşleri Necla ve Leyla'nın önceliklerinin modernleşme yönünde değişmesiyle birlikte o da tıpkı annesi Hayriye Hanım gibi arada kalır. Kendisi dışında herkesi memnun etme çabasında olan Şevket, sonunda kendini kaybeder ve burada yeni/ modern olan'la eski/ geleneksel olan'ın çatışması neticesinde modern çağın kimlik sorunsalı ortaya çıkar. Şevket'in bankayı dolandırması ve evli bir kadın ile ilişkiye girmesi, özünde "mükemmel insan modeline" (Güntekin, t.y.: 28) göre biçimlendirilmiş bir bireyin güvenlik, inanç ve uyumu içeren geleneksel değerlere karşı, modern dünyanın kendine yönelim kategorisindeki güç, başarı ve haz değerlerine yönelmesi çelişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

Fikret ise babasına benzer bir karakter olmakla birlikte, Ali Rıza Beyin otorite eksikliğini ve babalığını tam anlamıyla sürdürememesini eleştirmektedir. Ağırbaşlı, güzel ahlaklı Fikret, içine kapanıktır ve tıpkı babası gibi güvenlik, uyum, gelenek aynı zamanda iyilikseverlik, adalet arayışı dolayısıyla evrensellik değerleri ağır basmaktadır. Evin gelini Ferhunde ise bağımsız düşünce, cesur olma, başarı ve güç sahibi olma hırsı ve hazcılık gibi değerleri temsil etmekle birlikte yeniliğin ve modernleşmenin simgesidir. Geleneklere tamamıyla uzak olan Ferhunde aynı zamanda ailenin birlikte getirdiği güven ve büyüklere karşı saygı gibi değerleri önemsemektedir. Necla ve Leyla batılı sevdası ve tüketim aşırılığı ile içinde buldukları aile ortamını bir cehennem olarak görmektedirler. Babalarının namus uğruna sıkı sıkıya sarıldığı ahlak anlayışı modernleşmeye engel olarak görmekle birlikte, öz yönelim, uyarılım, hazcılık, başarı ve güç değerlerini ön plana çıkarmaktadır. Ancak hırslarının kurbanı olarak ağır bir tartışma neticesinde ahlak çöküntüsünün zirve noktasına varmaktadırlar. Leyla tamamıyla anomi hâlinde iken sosyal normlara, ahlak kurallarına önem vermemektedir. Necla ise zenginlik uğruna yaptığı mantık evliliğinin kurbanı olmuştur ve yaşamını mutsuzluk içerisinde sürdürmektedir.

5. BUDDENBROOKLAR VE BURJUVAZİ AİLE YAPISI

Sanayi öncesi dönemde oldukça yaygın olan büyük aile anlayışı; sanayileşme, kentleşme, ulaşımın ve ticaretin hızlanması, teknolojik, bilimsel ve üretimsel etkinlikler vb. yenilik ve değişimlerle birlikte, özellikle de ekonomik nedenlerden dolayı kadınların da iş hayatına atılması sebebiyle çekirdek aileye dönüşmüştür.

Gestrich'e (2013: 7) göre sanayi öncesi dönemde birden fazla neslin ve yardımcıların bir arada yaşadığı büyük aile kavramında, örf ve adetlere bağlı olarak geleneksel 'ataerkil aile' biçimi hakim konumdayken; kapitalist burjuva düzeninin yeni sınıfı olan işçi sınıfının (Proletariat) kurduğu aile olarak modern çekirdek aile biçiminde kadının mahrem alandan kamusal alana çıkarak iş sahibi olması, ekonomik özgürlüğünü kazanması ve bireyselleşmenin artması vb. olgular neticesinde eşitlik ilkesi önem kazanmıştır. Babanın mutlak otorite anlayışı⁵, bu yeniliklerle birlikte çekirdek ailede gücünü kaybetmiştir. Büyük kentlere göçle birlikte nüfusun artması sonucunda konut sıkıntısı ve maddi güçlüklerin ortaya çıktığı, ailelerin evlerindeki bir odayı kiraya verdiği ve bu şekilde mahrem alanın/ özel yaşamın gittikçe daralmaya başladığı görülür. Tüm bu nedenler aynı zamanda kadınların da çalışmasını bir gereklilik haline getirmiştir.

19. yüzyılın başlarında aydınlanma ve romantik dönem olmak üzere aile anlayışı ikiye ayrılmaktadır. Hristiyanlıkta evlilik kurumun kutsallığı ve boşanma reddedilirken, aydınlanma dönemin getirdiği eleştirel düşünce yapısı evliliği haklı gerekçelerin varlığı durumunda iptal edilebilen bir antlaşma olarak görür. Romantik anlayış ise, evliliğin temelini sevgi ve aşka dayandığı kanaatindedir (Gestrich, 2012: 5-6). Bu dönemde sosyal tabakalaşmanın oldukça yoğun seyrettiğini de ayrıca belirtmek gerekir. Bunlar soylular, din adamları, alt sınıflar, işçi sınıfı ve köylü kesimler olmak üzere kabaca beş tabaka olarak ifade edilebilir. Kocka'ya göre Almanca "Bürger" (burjuva) kavramı "Başlangıçta, geç orta çağ ve erken modern çağda, onları kasabalılardan ve kırsal nüfustan ayıran belirli yasal ayrıcalıklara, yaşam biçimine ve statüye ve tüzel kişiliğe sahip şehir sakinlerini" (2015:13) tanımlamak için kullanılmıştır. Burjuva, *Wirtschafts- Besitzbürgertum*: iş adamları, işverenler, kapitalistler, yöneticiler, rantiyeler ve *Bildungsbürgertum*: avukatlar, yargıçlar, akademik eğitim görmüş kamu görevlileri, papazlar, gazeteciler, mühendisler olmak üzere kabaca ikiye ayrılmaktadır (Kocka, 2015: 14).

5 Bu durum 1933-1945 yılları arasında Nazi Almanya'sında tekrar ataerkil şekil dönüştürülmüş ve baba tekrar ailenin tek otoritesi olmuştur.

Burjuva tipi aile, sanayileşmenin beşiği konumundaki Avrupa uygarlığında doğan kapitalist üretim tarzına dayanan bir yapı olarak görülebilir. Baba otoritesine, ataerkil düzenin normlarına bağlılık, sosyal statü, prestij, mesleki-ticari-ekonomik başarı elde etme ve maddi refaha ulaşma gibi faktörler burjuva ailesinin genel değer çerçevesini oluşturur. Evlilikte en başta ailenin maddi refahının korunması ve çocukların disiplinli biçimde eğitilmesi, özellikle erkekler çocukların bireysel ilgi alanlarını desteklenmesi önem taşır. Çocuk eğitiminde sanatsal yetilerin geliştirilmesine değil, iktisat ve ekonomiyle ilgili alanlara tüccarlığa, iş adamlığına, yöneticiliğe vb. alanlara özendirme, maneviyata değil, maddi değerlere odaklanma söz konusudur. Burjuva aileleri özellikle erkek çocuklarına karşı büyük beklenti içerisindedir, başarılı olma baskısı her anlamda ağırdır. Çocuklar katı ahlak, hırs, çalışkanlık, disiplin ve görev bilinci gibi burjuvazi değerlere göre yetiştirilir, bu ağır beklentileri karşılamayanlar ise Schulz'un (2014: 21) deyimine göre, ancak maddi alanlardaki başarısızlığın sonucu olarak sanatçı olmaya yönelmektedir.

Kapitalizm zihniyeti burjuvazinin en temel özelliklerinden sayılır; güç, saygınlık ve başarı ise paraya bağlıdır. Sombart (2008) kapitalizm öncesi dönemdeki insanı şu şekilde tanımlar:

Kapitalizm öncesi insanında zihinsel enerji yetersizliğinin yansira bir de irade yetersizliği olduğu söylenebilir. Ekonomik yaşantıdaki inanılmaz yavaşlığın nedeni de budur. Amaç, her şeyden önce rahat yaşamaktır. Bu insanlar hiçbir şölen, eğlence fırsatını kaçırmamaktadırlar. Çocuklar okula gitmeyi ne kadar seviyorsa onlar da işe gitmekten o kadar hoşlanmaktadırlar. Başka türlü yaşamak mümkün olmadığı zaman, gerçekten paraya ihtiyaç duydukları zaman çalışmaktadırlar (25).

Buna karşın kapitalizm zihniyete hâkim insanlar ise iş hayatının getirdiği koşturma, rekabet, güç savaşları, tüketim alışkanlıkları gibi faktörlerden dolayı daha çabuk tükenmektedir. Buddenbrook Ailesinin erkeklerinin ölüm yaşlarının azalması buna örnek gösterilebilir.

Kadınlar toplumun sosyal ahlak kurallarına göre şekillendirilmiş bir hayat yaşamaktadır, bekar bir erkek ile görüşmek bu kurallara aykırı olarak görülmektedir (Schulz, 2014: 4). Evlilikler genellikle sosyal statüyü koruyacak veya refahı arttıracak şekilde gerçekleşir. Aynı zamanda drahoma geleneği de oldukça yaygındır.

Thomas Mann Buddenbrooklar eserinde Hansa şehri Lübeck'te yaşayan bir tüccar ailenin çöküşünü ele almaktadır. Burada ilk etapta otobiyografik bir hikâye anlatılırken, yazarın pek çok eserinde değindiği sanatçı-burjuva (Bourgeois) çatışması işlenmektedir. Mann, ait olduğu burjuva kültüründen uzaklaşmasını günlüğünde şu şekilde ifade eder:

İşte bugün karşınızda burjuva hikayeci konuştu, aslında hayati boyunca yalnızca bir tek hikâyeyi, burjuvalıktan uzaklaşma hikayesini anlatan biri. Ama burjuvaya ya da Marksizm'e değil, sanatçılığa, ironiye ve özgürlüğe koştu (Mann'dan aktaran Aytac, 2010: 16).

Buddenbrook Ailesinin birinci kuşak temsilci Johann, hayat gücü olan (Vitalität) ve iş hayatını özellikle atalarının "oğlum gündüzleri çok çalış ki, geceleri rahat uyuyabilelim" (Mann, 2020: 65) anlayışını benimsemiş işletme sahibi ve otoriter bir babadır. Aytac'a (2010: 197) göre Johann karakteri "henüz sarsılmamış, sağlam bir burjuva hayat duygusunu (Lebensgefühl) temsil etmektedir; kendinden emindir ve akıllıca hareket bir müteşebbis ruhuyla servetini sağlamıştır; yasama iradesi tamdır". Oğlu Jean ise babasının sergilediği başarıyı sürdürememiş ve dine kenetlenmiştir. Bunun sebebi ise özellikle sanayi devrimi ile değişen değer olgusuna karşın din anlayışını koruma çabasıdır. Babasına nispeten daha kolay sarsılan ve "tasasız bir hayat sevincinin yerini sofü ve disiplinli bir ahlakçı" (Aytac, 2020: 197) bir tutum sergilemektedir. Ölümünden sonra onun dini koruma çabasını eşi Elisabeth sürdürmektedir:

Frau Elisabeth Buddenbrook'un, bu dünyadan göçen kocasının son yıllarda ve kendi yaşının da ilerlemesiyle Konsül'ün dinsel eğilimlerini paylaştığını herkes biliyordu; ama aşırılığa kaçan bir dindarlık anlayışıyla eşinin anısını yaşatmak istediği gerçeği, kentte çabucak duyuldu (Mann, 2020: 303).

Elisabeth'in dine aşırı derecede düşkünlüğünü, eşinin vefatından sonra geleneklere ve özellikle dine kenetlenerek, kocasının anısını yaşatmak ve parçalanmış bir aile tipinden kaçınmak güdüsü olarak görmek mümkün.

Babasının ölümünden sonra ailenin bütün sorumluluğu ve otorite Buddenbrookların büyük oğlu ve üçün-

cü kuşak temsilcisi Thomas Buddenbrook'tadır. İlk bakışta dedesi Johann ile büyük benzerlikler gösteren Thomas, geleneğe çok yakın görünse de en büyük değişiklik eyleminde bulunan karakterlerden bir tanesidir. Thomas Mann'ın deyimiyle "ein später komplizierter Bürger [karmaşık bir genç burjuva] (Mann'dan aktaran Aytaç, 2010: 198). Modern hayatın birlikte getirdiği çalışma temposu, burjuva değerlerin ve aile prestijini korumak adına bulunduğu eylemler neticesinde tükenmektedir ve ruhsal yorgunluğu (nevrasteni) sonucunda erken yaşta yaşamını yitirmektedir. Hayatı boyunca kendi istek ve arzularını aile itibari adına ihmal eden ve iş hayatında burjuva değerlerini artık zorlukla taşıyan Thomas'ın

Yaşam biçimi bir tiyatro oyuncusununkinden hiç de farklı değildi, bütün hayatını gereksiz pek çok ayrıntılara, tek bir oyuna vermiş, yalnız kaldığı ve dinlendiği kısa birkaç saat dışında bütün vaktini buna veren ve tüm gücünü yitiren bir tiyatro oyuncusu gibi (Mann, 2020: 673).

Kardeşi Christian ise ailenin anomi halinde bulunan ve böylelikle Buddenbrookların bir nebze "atomistik" çekirdek aile olarak nitelendirilebilen nörotik üyesidir. Ağabeyine nispeten burjuva değerleri ve geleneklerini içselleştirmemiş bir tutum sergiler, özellikle tiyatroya ilgili duymakla birlikte bohem hayatı sürdürmektedir. Bu tutumu kardeşlerin pek çok tartışmalarına neden olmakla birlikte, Thomas Mann ve Heinrich Mann kardeşlerinin edebilemiş ilişkileri olarak görülebilir. Thomas Mann ağabeyi Heinrich'e nispeten "ahlakın ölçüsü olarak başarıyı, işi esas alan "Leistungsethiker" (Aytaç, 2010: 137) görüşünü savunmaktadır ve hayatı boyunca sanatçı kimliğinde, burjuvadan uzaklaşma çabasına rağmen pek çok ilkesini sürdürmüş, maskesini indirmemiştir. Ailenin geleneklere en çok bağlı olan karakteri Tony'dir, bu bağlılık özellikle aile defterine düşkünlüğü ile pekiştirilmektedir. Tony geleneklere bağlılığından dolayı sevdiği kişi yerine, ailesinin uygun gördüğü iş adamı Bay Bendix Grünlich ile evlenir. İlk başta ideal damat adayı gibi görünen, Hristiyanlıktan çokça bahsedilen Bay Grünlich, Tony'nin deyimiyle "Tam da onların [anne ve babasının] duymak istedikleri şeyleri" (Mann, 2020: 107) söylediğini sezmektedir. Bay Grünlich bir dolandırıcı olmakla birlikte, Tony ile sırf drahma için evlenmiştir. Bu aşksız ve talihsiz evliliğin sonlanmasıyla birlikte, dul bir kadın olarak ailenin itibarını lekelediği ve bu lekeyi temizlemenin ancak yeni bir evlilik ile mümkün olacağı kanaatinde-dir.

Thomas'ın eşi Gerda Arnoldsen aileye yeniliği ve sanata yönelimi kazandırmaktadır. Genç çift Fischergrube Caddesinde gösterişli bir ev tutmakla birlikte, çekirdek aile tipine geçmiştir. Thomas kahvaltı için Meng Caddesinde uğrasa da Gerda geleneksel Perşembe yemeklerinin dışında eşinin ailesiyle bir araya gelmekten kaçınır. Ailenin dördüncü kuşak temsilcisi Hanno (Johann Justus Kaspar) hassas ve zayıf yapısıyla babasının beklentilerini karşılamamakla birlikte sanata, özellikle müziğe eğilimli ve gerçek hayata uzaktır. Buddenbrook ailesinin burjuvalığını kaybetmesi Hanno'nun varlığı ile tamamlanmaktadır. Aytaç'a (2010) göre Hanno'nun tifo hastalığı neticesinde erken yaşta hayatını kaybetmesi "yaşama direncinin kalmayışının da belirtisidir" (2010:198).

Buddenbrooks eserinde ilk başlarda büyük bir geleneksel aile tipinin hâkim olduğu, ancak aynı zamanda Hanno ve Christian'la birlikte anomi halinde olan aile fertleriyle birlikte "atomistik" çekirdek aile özelliklerini taşıyan bir aile modeli öne çıkmaktadır. Romanda, aynı zamanda sanayileşmenin etkileri sonucu aile kurumunun yok olacağı görüşüne dayanan çözülen aile modeli özellikleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte boşanma ve ölüm gibi unsurların parçalanmış aile modelini yansıttığını görülür. Büyük aile tipi ile başlayan edebî yolculuk, Thomas ve Hanno'nun ölümü, Christian'ın nörotik hallerinden dolayı akıl hastanesinde yatması ve Gerda'nın memleketi Hollanda'ya dönmesi sebebiyle parçalanmış aile modeli olarak sonuçlanmaktadır. Romanın sonunda Tony, kızı Erika ve torunu Elisabeth ile küçük bir dairede oturmaktadır ki, bu durum romanın başlangıcında geniş burjuva ailesinin gösterişli malikanesinde aile fertlerinin tümünün dostları ile bir araya geldiği kutlama ile tam bir karşıtlık halindedir.

5.1. Buddenbrook Karakterlerinde Değer Değişimi

Buddenbrooklar eserinin alt başlığı "Bir Ailenin Çöküşü" 20. yüzyıla geçiş sürecinin dekadan özelliğine dikkat çekmektedir. Eser 1835-1877 arasında geçse de gelenekten ayrılma ve yeniye yönelmenin ilk adımlarını yansıtmaktadır.

Thomas Mann için bu durum, burjuvazi yaşamdan uzaklaşma (Entbürgerlichung) ve yeni bir başlangıç anlamını taşır; kendi ifadesiyle hayatı boyunca burjuvalıktan uzaklaşma hikayesini anlatan biri olarak “ironiye ve özgürlüğe koş(muştur)” (Mann’dan aktaran Aytaç, 2010: 16). Ne var ki Mann bu özgürlüğü karakterlerine yansıtmaktadır, onlar burjuvazi yaşamın yükünü hayatları boyunca taşımış, ancak ölüm ile özgürlüğe kavuşmuştur. Ailenin birinci nesil temsilcisi Johann Buddenbrook ailede değerler çelişkisi yaşamayan nadir kişilerdendir. Geleneklere bağlı, aile güvenliğini sağlayan ve özellikle atalarının çalışkanlık ilkelerini içselleştirmiş, benliğiyle barışık bir aile babasıdır. İlk eşi Josephine, oğlu Gotthold’un doğumunda ölmüştür. Johann Buddenbrook oğlu Gotthold’u, ailenin sosyal statüsüne uygun olmayan bir kadın ile evlendiği için reddeder. Bu tavırla Johann, geleneğe bağlı ve katı kuralları olan bir birey olarak karşımıza çıkar. Aydınlanma anlayışını benimsemiş, bunu rasyonel burjuva felsefesine uyarlamış olan karakter, (din ve sanat gibi) irrasyonel düşünceleri şaklabanlık olarak görmektedir. Johann karakteri hazcılık değerini yaşamaktadır, çünkü kendini sorgulama ve kısıtlama gereğini duymamaktadır, kendini değil, başkalarını eleştirmektedir: “Wenn der alte Buddenbrook kritisiert, dann nicht sich, sondern andere” (Kurzke, 1997: 71).

Değerlerin çelişkisi ilk olarak Jean Buddenbrook karakterinde görülür; o, tüccarların genel olarak soğukkanlı ve bazen de acımasız davranmaları gerektiğini tam anlamıyla benimseyememiştir. Pietizm derecesinde içselleştirmiş olduğu sofuluk duygusu, mesleki ve ailevi meselelerinde zorluklara ve çelişiklere yol açmaktadır. Ağabeyi Gotthold hakkı olan mirasın payını istediğini belirttiğinde Johann Buddenbrook oldukça kesin ve net konuşurken, Jean bir Hristiyan olarak Gotthold’un özünde haklı talebini reddedilmesinin adil olup olmadığını sorgular (Kurzke, 1997: 71). Eşi Elisabeth kocasının ölümünden önce materyalist bir tutum sergiler; ailenin saygınlığını ve sosyal statüsünü koruma ve aynı zamanda uysallık, geleneksellik ve ailede oldukça baskın olan başarılı olma değerlerini benimsemiştir. Kocasının ölümünden sonra ise değerler önceliği ciddi bir değişime uğramıştır, materyalist düşüncesi yerini iyilikseverlik ve aşırılık derecesinde dindarlığa bırakmıştır. Modern çağın beraberinde getirdiği yeniliklerle birlikte, din ve gerçeklik olgusu arasında ciddi bir çelişki ortaya çıkar. Bu yüzden karakterlerin ne pahasına olursa olsun eski geleneklere ve özellikle kurtuluş olarak gördükleri dine yöneldikleri görülür. Ne var ki Elisabeth yazar tarafından ailede yaşanan en zor ölüme mahkûm edilir, bu noktada dine kenetlenmesi bile ona güç veremez.

Ailenin üçüncü kuşak temsilcisi Thomas Buddenbrook ile geleneksel değerlerin ve yeniliğin çatışması en uç noktaya taşınmaktadır. Thomas başlarda kendini eleştirip sorgulamaktan kaçınır ve burjuvazinin belirlediği ilkelere göre hayatını şekillendirir. Ailesine yakışacak eylemlerde bulunmaya gayret gösterir, bunu yaparken de kendi benliğinden gittikçe uzaklaşarak kendine yabancılaşmaktadır. Özyönelim, Uyarılım ve Hazcılık değerlerine tamamiyle uzaktır. Sevdiği kadından sırf aileye uygun olmadığı için vazgeçmesi ve üniversite eğitimine özenmesine rağmen tüccarlığa yönelmesi buna kanıt olarak gösterilebilir. Başarı, Güç ve Uyuma değerlerini dışa doğru yansıtmaya adanmıştır hayatını. Zamanla kendini zorlaması ve topluma karşı taktığı maskesini güçlükle ayakta tutma çabası yaşama gücünü kaybetmesi ve nevrasteninin artmasıyla sonuçlanır. Çünkü Thomas modern çağın beraberinde getirdiği kendini sorgulama (özeleştirici) gereğini hissetmektedir. Nevrasteni rahatsızlığı neticesinde artık geleneklerden uzaklaşır. İşletmenin 100. yılında Tony törenler ve kutlamalar düzenlerken, Thomas bu eylemlere tamamiyle uzaktır, çünkü o burjuvazi yaşam tarzı içinde kendi benliğiyle savaşmaktan yorularak yaşama gücünü yitirmektedir. Kardeşi Tony’ye karşı şu ifadeleri kullanırken, geleneklerden uzaklaştığının farkındadır:

Ah, benim sevgili kardeşim. Bu günü bilmezden gelsek, nasıl olur? [...] o günü sessizce geçirebilsek iyi olur, diyorum. Geçmiş kutlamak, içinde yaşadığımız günler ya da gelecekteki günler iyi olursa bir anlam ifade eder... Ataların izinden yüründüyse, onların atılımcı kişiliklerine göre hareket edilmişse onları hatırlamak elbette çok güzel (Mann, 2020: 522).

Christian ise Hazcılık, Uyarılım ve Özyönelim değerlerini benimsemiş, ancak nörotik halinden dolayı hayattan haz alamamıştır. Burjuvazi değerlerin riyakârlığını vurgulayan Christian, tiyatro hayalleri peşinde koşan ve özünde aile bağlılık ve sorumluluk duygusu hissetmeyen anomi bir kişiliktir. Ağabeyine nispeten daha baskın bir karakter olan Christian, ne istediğini tam anlamıyla bilmez, iş hayatında ilk etapta bir işçi olarak çalışmanın rahatlığını savunurken, bir süre sonra kendi işinin patronu olmak istediğini dile getirir, ancak her

iki eylemden haz alamamıştır. Gerçek tutkusu tiyatrodur; gelenek, iyilikseverlik ve evrensellik, bencil ve karmaşık karakter yapısından dolayı ona tamamiyle uzak olan değerlerdir.

Tony Buddenbrook ailede geleneklere en yakın karakterlerden bir tanesidir. Onda ailenin saygınlığı, başarı ve güç değerleri ağır basmaktadır. Morten Schwarzkopf adında bir tıp öğrencisi olan ilk aşkının sosyal tabakalaşmayı eleştirmesi Tony'nin Öz Yönelim ve Uyarılım değerleri ile tanışmasına vesile olmuştur. Ancak aile geleneğine düşkün olan Tony, Muhafazakâr kategorisinde toplayabileceğimiz Uyma, Geleneksellik, İyilikseverlik gibi değerlere yönelir. Eser boyunca Morten'in sözlerini adını vermeden yersiz ortamlarda tekrarlasa da Morten'in sosyal tabakalaşma hakkında yaptığı eleştirileri tam olarak anlayamamıştır. Tony karakteri iki talihsiz evliliğe rağmen çocuk gibidir, kendini sorgulama gereği duymamaktadır ve böylelikle burjuva kişiliğini Thomas, Hanno ve Christian karakterlerine nispeten büyük ölçüde korumaktadır (Kurzke, 1997: 75).

Ailenin dördüncü kuşak temsilcisi Hanno, rasyonel hayattan tamamiyle kopmuş durumdadır. Babası Thomas gibi burjuvalığı taklit etme gücünü bile bulamayan Hanno, zayıf ve hassas yapıya sahip olmakla birlikte amcası Christian gibi anomi halindedir ve ailenin normlarına aykırı davranışlar sergilemektedir. Değerlerin tamamiyle gücünü yitirmesi (Werteverfall) hayata tutunamayışıyla ve babasının beklentilerini karşılayamamakla gerçekleşir. Hanno temel değerlere uzaktır, ancak empati yeteneği ve sanatsal hassasiyeti yüksektir. Aytaç'a (2010) göre "Hayata yabancı bir zayıflığın ve hissi bir sanatkâr ruhunun timsali olan Hanno'nun müziğe eğilimi, ailenin burjuvalığını kaybetme sürecinin son aşamasıdır" (2010: 198).

6. TARTIŞMA VE ÖRNEKLER

Buddenbrook ailesinin, sanayileşmenin etkileri sonucunda büyük aile tipinden çözülen aile tipine geçtiğini gözlemlenmektedir. Tekin Ailesi ise çekirdek aile modelinden kök aile modeline geçmekle birlikte, parçalanmış aile modelinde sonuçlanmaktadır.

Karakterler bu bağlamda modernitenin getirdiği değer bunalımı sonucunda ve aynı zamanda metropolleşme, yoğun çalışma hayatı ve tüketim topluluğu aşırılığı gibi faktörler ekseninde aile fertlerinin gittikçe bireyselleşmesi ve birlik kavramının gücünü yitirmesi söz konusudur. Büyük aile kavramı özellikle 1900'lü yılların başında tarihi, siyasal, ekonomik unsurlara bağlı olarak yaygınlığını kaybetmiş olup, yerini çekirdek aile tipine bırakmıştır. Şevket karakterinin evlendikten sonra ailesiyle birlikte yaşaması Yaprak Dökümü'nde kök aile tipini meydana getirmiştir, ancak Ferhunde'nin eşine sadık kalmaması sonucunda parçalanmış aile modeli öne çıkmaktadır.

Aynı şekilde Necla'nın ve Fikret'in evlenmesi ve Leyla'nın evli bir avukat ile ilişki sürdürmesi ailenin küçülmesine ve dağılmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan Leyla'nın ruhsal sorunları ve değer bunalımı sonucunda "atomistik" çekirdek aile'den bahsedilebilir. Buddenbrook Ailesine bakıldığında ilk etapta farklı nesil kapsayan büyük aile öne çıkmakta. Buddenbrooklarda burjuvazi aile yaşamında ekonomik, biyolojik, koruyuculuk, eğitim, dini görevler ciddiye alınmaktadır. Aile şirketi üyelerinin refahının korunması, aynı zamanda güç ve saygınlık sahibi olmaları önem arz etmektedir. Neslin devamı ve Buddenbrook isminin yok olup gitmesi için Hanno adlı karakterin doğumu büyük beklentiler uyandırır: "ona da Johann adını vermemiz çok güzel oldu- bizler için yepyeni bir dönem başlıyormuş gibime geliyor" (Mann, 2020: 440), ancak o, kendisine yönelik tüm bu beklentileri zayıf, kırılabilir bir yapıya sahip olmasının yansısı erken ölümüyle de boşa çıkarır. Genç karakterin tüccarlığa değil, sanata yönelmesi burjuva kültürünün sonu ve ailenin çöküşüne işaret etmektedir.

Burjuvazinin riyakâr yüzü kendini, ailenin ikinci kuşak temsilcisi Jean Buddenbrook'un ölümünden sonra göstermektedir. Artık ailenin otoritesi ve reisi Thomas'tır. Burada özellikle *Yaprak Dökümü*'nün Şevket karakteriyle benzerlikler ortaya çıkmaktadır. Her iki karakter de ailenin refahını korumak adına büyük zorluklar ve fedakârlıkla çalışmaktadır. Thomas'ın sevdiği kadınla evlenmek yerine, ailenin gücünü ve itibarını koruyabileceği bir kadınla evlenmeyi seçmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Her iki karakterin evlenmesiyle birlikte geleneklere bağlı olan ailelere yenilik gelir: Thomas güçlük de çekse, burjuvazi maskesini bir oyuncu gibi

taşımaya gayret eder, Şevket ise bu maskeyi ailesine karşı takmaya çalışır. Her ikisinin de ailelerini memnun etmek ve geleneği sürdürmek adına kendi istek ve arzularını arka plana ittikleri görülmektedir. En sonunda her iki karakter de modern çalışma hayatının hızlı temposu sonucunda tükenir ve hastalanır. Şevket hapse mahkûm edilirken, Thomas Buddenbrook burjuvazi hayatın mahkûmu olarak sürdürdüğü yaşamını erken yaşta yitirir.

Ferhunde ve Gerda karakterleri ailelere dâhil oldukları andan itibaren türlü yenilik ve değişiklere sebep olur. Her iki kadın karakterin modernleşmenin ve gelenekten uzaklaşmanın simgeleri olduğu savunulabilir. Kesin bir veri sunulmamakla birlikte, bu figürlerin eşlerine karşı sadakatsiz oldukları sezdirilmektedir. Buddenbrook ailesinin büyük kızı olan Tony geleneklere bağlıdır ve bu sebepten dolayı aşk evliliği yerine mantık evliliği yapmaya karar verir, Bendix Grünlich “Çok iyi yetişmiş bir insan! [...] Saygın ve gerçek bir Hristiyan” (Mann, 2020: 114) aileye yakışacak bir damat adayı olarak görülür. Ali Rıza Bey ise kızları için “helal süt emmiş” (Güntekin, t.y.: 77) damatlar aramaktadır. Abülvehap Bey, Bay Grünlich’e benzeyen yönleriyle “muhafazakâr bir adam görüldüğü, daima dinden ahlaktan bahsettiği için [...]” (Güntekin, t.y.: 107) ideal damat olarak görülür. Ne var ki her iki damadın da hilekâr olduğu ortaya çıkmaktadır. Bendix Grünlich drahoma için Tony ile evlenmiştir ve alışkın olduğu lüks hayatı ona artık sunamamaktadır. Tony’nin boşanmasıyla birlikte, ailenin itibarı zarar görmektedir. İlk önce Leyla ile nişanlanan ve daha sonra Necla ile evlenen Abülvehap ise, “İstanbul’da söylediği gibi milyonlar sahibi bir zengin değil, anlaşılması güç bir takım karışık işlerle kıt kanaat yaşayan bir adamdır” (Güntekin, t.y.: 116). Hristiyanlığa çok önem veren Jean, kızının ayrılmasına çok sıcak bakmasa da “Tony’nin artık kocasına bütünüyle bağlanmış ve inançlı bir Hristiyan, iyi bir aile kızı olarak ayrılma fikrini kafasından atmış olabileceğini de düşünmeden ede(mez)” (Mann, 2020: 235-236). Jean, büyük kızının boşanmasına sonunda mecburen onay verir ve onu aile evine götürür. Ancak burada Tony, boşanmış bir kadın olarak ailesi için bir “leke” olduğunu düşünmektedir. İkinci evliliğini ailenin zedelenmiş itibarını korumak ve bu lekeyi silmek için yapmıştır:

İkinci kez evlenmekle ilk evliliğimin kötü izlerini silmek ve ailemizin üzerine sürülen lekeyi temizlemek istiyorum yalnızca, ailemizin adını temize çıkarmak için bunu yapmak zorundayım (Mann, 2020: 373).

Necla kocasının gerçek yüzünü görünce, ondan tıpkı Tony’nin yaptığı gibi ayrılmak ister: “Baba dayanamayacağım. Bir yolunu bulup her şeyi terk eyleyerek İstanbul’a kaçacağım. Senin bir lokma ekmeğine razıyım (Güntekin, t.y.: 117). Ali Rıza Bey Jean Buddenbrook’a nispeten maddi anlamda kızına sahip çıkacak güçte değildir. Diğer taraftan ahlak ve namus anlayışına kenetlenir, boşanmayı tolere edemeyecek kadar dar görüşlüdür. Tony karakterinin ikinci evliliğinde aldatılmasında tekrar ayrılma isteğini kardeşi Thomas’a karşı dile getirdiğinde ise, genç senatör Ali Rıza Bey gibi namus ve itibarını düşünerek şu kelimeleri kullanır:

Tony beni rezil edecek bir davranışta bulunmanı istemiyorum! [...] Permaneder’e geri dönersen ne kendinin ne de bizim saygınlığımızdan bir şey kaybedersin... Eğer böyle yapmazsan, bizim saygınlığımıza ancak o zaman zarar verirsin (Mann, 2020: 417).

Yaprak Dökümü ve *Buddenbrooklar* eserlerinde en çarpıcı benzerlik ise zincir ve ağaç sembolleridir. Yaprak Dökümü’nde

Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız âhir ömrünüzde size feci bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler [...] ağacın yapraklarından biri böylece kopup gitmiş oluyordu [...] böylece ağaç dallarından birini daha kaybetmiş oldu [...] ağacın üçüncü yaprağı da kopmuş oluyordu” (Güntekin, t.y.: 11-113) gibi ifadeler aracılığıyla, ailenin aşamalı olarak dağıldığı sembolik bir şekilde okura aktarılmaktadır.

Yaprakların dökülmesi, bir çözülme, ailenin önce çekirdek aileye, sonra kök aileye ve nihayetinde parçalanmış aileye dönüşümünü sembolize etmektedir. Buddenbrooklar ise

“bizler tek başına var olan ve yalnızca kendisi için yaşayan yaratıklar değiliz, tersine hepimiz bir zincirin parçalarıyız [...] Bir zincirin halkası olarak sorumluluğu büyük biriydi, eylem ve kararıyla ailenin bu soyağacı kitapçığındaki hak ettiği yeri almalıydı (Mann, 2020: 164)”

gibi ifadelerle ailenin birliği ve bağlılığına, aynı zamanda ailenin saygınlığı için yapılan fedakârlıklara işaret etmektedir. Ne var ki bu zincirin halkaları yavaş yavaş çözülmektedir. Christian Buddenbrook'un ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir "Ben özgür bir insanım ve kendi kararımı kendim veririm" (Mann, 2020: 632).

SONUÇ

Sunulan tüm veriler ışığında, karşılaştırılan romanlarda farklı kültüre mensup olan iki ailenin toplumsal ve tarihsel olaylardan olumsuz etkilendikleri görülmektedir.

Değerler değişimi *Yaprak Dökümü* eserinde kişilerin bireysel gelişimi ile gerçekleşirken, Buddenbrooklar eserinde bu değişim, değerlerin kuşaktan kuşağa zayıflamasıyla ve sanata yönelimle birlikte gerçekleşir. Reşat Nuri Güntekin pozitivist bir tutum ile Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan toplumsal bir soruna ayna tutmaya çalışırken, Thomas Mann daha çok otobiyografik bir olay örgüsü izlemekte ve kendi burjuvaziden uzaklaşma hikayesini anlatmaktadır. Bununla birlikte Mann, Güntekin'e nispeten tarihi olayları arka planda tutmaktadır ve özelleştire, sanat ve burjuva çelişkisi olarak modernitenin yol açtığı bireyselleşmeye özel bir önem vermektedir.

Her iki eserde de paranın gücü tartışılmaz bir önem arz etmektedir, sosyal ve maddi güç kaybı para ile ilişkidir her iki eserde. *Yaprak Dökümü*'nde kardeşler arasında güç ve hırs kavgaları öne çıkmaktadır. *Buddenbrooklar* da ise iki kardeşin birbirine ne pahasına olursa olsun benzememe çabası görülmektedir. Modern çalışma hayatı, kapitalizm öncesindeki kıyasla insanları yıpratır, ruhsal sorunlara ve değer bunalımına neden olur. Tüketim alışkanlıkları sosyal statü ve prestije bağlı olduğu için, Şevket ve Thomas karakterleri tükenmişlik sendromuna sürüklenir, ailelerine önceliğini verirken kendi istek ve arzularını ihmal ederler.

Aile tipleri ise romanın başı ve sonuna göre karşıtlık göstermektedir. Buddenbrooks ailesi ilk başlarda güçlü bir büyük aile modeli sergilemekle birlikte Thomas'ın evlenmesiyle çekirdek aile, Johann, Jean, Antoinette ve Elisabeth Buddenbrook karakterlerin ölümleriyle parçalanmış aile tipine dönüşür. Hanno ve Christian karakterlerinde, anomi hâllerini sergiledikleri için bir nebze "atomistik" çekirdek aile özelliklerini de tespit etmiş olduk. *Yaprak Dökümü* eserinde ise romanın ilk başlarında ataerkil aile özelliği taşıyan Çekirdek Aile modeli ile karşılaşmaktayız. Ali Rıza Beyin güç, para ve saygınlık kaybetmesi ve aile yükünün Şevket'e geçmesiyle birlikte aile içi otorite zayıflamaktadır. Şevket'in Ferhunde ile evlenmesi ve aile evinde yaşamını sürdürmesi ise Kök Aile yapısı periyoduna işaret etmektedir. Leyla'nın zamanla anomi yaşayan bir bireye dönüşmesi "atomistik" çekirdek aile modeline yaklaşırken, aile üyelerinin birer birer dağılması da parçalanmış aile modelini temsil eder.

Daha önce belirtildiği gibi aile kurumu, dış etkenlerden olumsuz etkilenebilir. Bu bağlamda dünyanın birbirinden farklı edebiyatlarında anlatılan aile kurumunun, detaylı olarak incelenip karşılaştırıldığında pek çok benzer tarafı bulunduğu tespit edilmiştir. İnsanın yabancı/ öteki olarak algıladığı şeyin esasında bir ön-yargıdan ibaret olduğunu ve tanınmayan bir kültürün esasında ne kadar tanıdık olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, S.&Yılmaz A. (2003). "Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm". *Modernite'den Postmodernite'ye Değişim*. (Ed.) Coşkun C. Aktan. (75-95). Konya: Çizgi Yayınevi.

Aytaç, G. (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* (2. B.). İstanbul: Say Yayınları.

Aytaç, G. (2010). *Thomas Mann'ın Edebiyat Dünyası*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim Ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayınları.

Doğan, İ. (2016). *Türk Aile Sosyolojisi. Tarih - Gelenek- Modern Zamanlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Duden. (2010). *Duden. Das Bedeutungswörterbuch* (Cilt 10). Berlin: Duden Yayınları.

Erdoğan, T. (2011). "Reşat Nuri Güntekin'in 'Yaprak Dökümü' Adlı Romanında Değişmenin Sosyo-Kül-

türel Boyutları”. İstanbul Journal Of Sociological Studies, 0(31), 177-205. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/İusoskon/Issue/9510/118884> (Erişim: 19.05.2021)

Gestrich, A. (2013). *Geschichte Der Familie İm 19. Und 20. Jahrhundert*. Münih: Oldenburg Yayınları.

Gökçe, B. (1976, Mart - Ekim). “Aile Ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”. *Hacettepe Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8 (1-2).

Güntekin, R. N. (Tarih Yok). *Yaprak Dökümü* (31. B.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Hayber, A. (1993). *Halide Edip, Yakup Kadri Ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Karababa, A. (2019). *Kuramsal Temelde Değer*. B. Dilmaç, & H. H. Bircan İçinde, *Değer Ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Kızıler Emer, F. (2017). “Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimine Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (İbad)*, 153-160. [Doi:10.21733/İbad.366823](https://doi.org/10.21733/İbad.366823)

Kızıler, F. (2006). *Moderniteden Postmoderniteye Kavramsal Bir Yolculuk*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.

Mann, T. (2020). *Buddenbrooklar. Bir Ailenin Çöküşü*. (Çev. Kasım Eğit & Yadigar Eğit) (12. B.). İstanbul: Can Yayınları.

Schulz, A. (2014). *Lebenswelt Und Kultur Des Bürgertums İm 19. Und 20. Jahrhundert*. Oldenburg: De Gruyter Yayınları.

Schwartz, S. H. (2012). “Basic Human Values: Theory, Methods, And Applications”. *Journal Of Personality And Social Psychology*. 103(4), 663–688. [Doi:10.1037/A0029393](https://doi.org/10.1037/A0029393).

Türk Dil Kurumu. (Tarih Yok). “Aile”. *Genel Türkçe Sözlük*. <https://Sozluk.Gov.Tr/> (Erişim: 20.05.2021).